

Пост 1997 р. М.М.Амосова за результатами проведеного опитування в Україні.

В 1990-1991 рр. я зробив великі анкетні дослідження через газети "Неделя", "Комсомольская Правда", "Літературна і Учительська газети". Тиражі тоді були величезні і відповідей отримали понад 30000. Частина матеріалів були опубліковані. Вони дуже допомогли в судженні про біологію людини, але залишилися не затребувані для політики. Розпався Союз, потім шокова терапія, кризи, можливості у мене зникли. Але я як і раніше впевнений, що для управління суспільством (Ідеологія!) потрібні моделі і дослідження, які б поєднували соціальну психологію, соціологію, економіку, політику.

Наука покликана не тільки вивчати, але і пропонувати дії, управління. Стосується це і *Управління ідеологією*. Спробую трохи поміркувати з цього приводу, а потім привести нові фактичні дані з соціології.

Реалізація будь-якої ідеології виражається в управлінні. Коротко зупинюся на цій темі, на додаток до всього сказаного. У системах від клітини до держави працює однаковий принцип: Розум системи управляє зовнішніми об'єктами і власним "тілом" за деякими моделям, керуючись критеріями оптимальності. У цьому алгоритмі необхідний зворотній зв'язок: через нього сприймається дія управління на об'єкт, щоб передбачити, планувати, вносити корективи або взагалі міняти програми.

Уряд - це Розум, об'єкт - це народ, "тіло" - техніка та економіка. Відомості про те й інше - зворотній зв'язок, а програми управління та критерії оптимальності від Розуму - ідеологія.

В принципі всі ланки схеми можна розписати, змоделювати і оптимізувати управління за критеріями ідеології. Але це в ідеалі, в мріях технократів. У реальному житті все не так. Ідеології різні - у влади, організацій і груп населення. Залежності: "праця - гроші - речі - інформація - висловлювання - вчинки" різні, пов'язані, крім ідеології, ще з технікою і економікою. Сюди ж втручається самоорганізація - суб'єктивність, обмеженість і захоплюваність Колективного Розуму. В результаті гармонія влади, власності, техніки і моралі порушується, країна відстає в розвитку або навіть деградує. Що ми і спостерігаємо у себе.

За 30 років вправ в моделюванні суспільства я намалював десятки схем, але створити повноцінну кількісну модель, яка відтворює рух речей, ідей, почуттів, слів і грошей мені не вдалося. І іншим - теж, наскільки я знаю.

І тим не менше, завдання - залучити науку до управління суспільством - залишається. Сподівання базуються на прогресі інформатики.

Ще не буду далі розвивати тему в сторону технології самого управління, тобто говорити про закони і розпорядження, а зупинюся на приватному питанні, на зворотніх зв'язках. Що стосується України, перш за все, потрібно з'ясувати, що являє собою народ.

Для цього було вирішено повторити досвід 1991 року з опитуваннями через газети. У березні-квітні 1997 р анкету надрукували сім республіканських газет ("Урядовий кур'єр", "Голос України", "Киевские ведомости", "Незалежність", "Правда України", "Київська правда" і "Комуніст"). Їх загальний тираж перевищив мільйон.

До 1 травня прийшло понад 10000 відповідей. Їх розсортували, 4400 ввели в комп'ютер і порахували за оригінальною програмою. Виділили групи за віком, статтю, національністю, регіоном проживання, родом занять, освіти, матеріального становища. Порахували середні показники для всього населення України, використовуючи демографічні статистики розподілу населення. Надлишок анкет дозволив при сортуванні вирівняти превалювання у відповідях службовців і освічених, які більше читають газети, ніж робітники і селяни.

Для скорочення тексту, ми подаємо лише найзагальніші результати аналізу анкет. Оскільки на кожне питання можна було давати кілька позитивних відповідей, а тут ми вибрали лише важливі та альтернативні, не слід шукати стовідсоткової суми, досить порівнювати співвідношення цифр.

Народ живе бідно (44%) і незадоволений (45%). Причини невдоволення: погане становище в країні - 72%, бідність - 28%, хвороби - 22%, затримки зарплати - 21%, злочинність - 16%. 17% - хочуть виїхати за кордон на час, а 5% навіть на зовсім.

Громадяни хотіли б підняти дохід, в середньому, в чотири рази. Але тільки половина працездатних готові збільшити працю, в середньому, на 3/4.

Уже зароджується середній, за нашими мірками, клас - машина, квартира, дача, дохід понад 500 грн. (в 1997 р. курс долара складав 1,82 грн. за 1 доллар). Таких майже чверть.

Думки з ідеології розклалися порівну: "більше соціалізму" побажали 29%, "більше капіталізму" - 30%, за приватну власність - 38%, за державну - 34%, колективну - 27%, за власність на землю - 35%.

Думки з політики: за президентську республіку - 37%, за парламентську - 12%, за Совети - 32%, за особисту диктатуру - 12%.

Народ зневірився в лідерів. Третина не вірять нікому навіть частково. Довіряють Президенту і уряду - 23%, Верховній Раді - 8%, місцевій владі - 1% (!), Руху - 16%, комуністам - 20%, всім іншим партіям разом - 9%, суду - 5%, ЗМІ - 17% .

68% бачать причину слабкості влади в кар'єризмі та нечесності політиків, 47% - крім того - в мафії. Відповідно, 77% вважають, що відставання в економіці виникає від корупції і бюрократії, 47% - від поганої кваліфікації, ще 39% - від низької моралі.

За рівність націй - 77%. Дати перевагу українцям - 17%.

Російська мова: "використовувати на рівних" - 36%, заборонити - 1%, обмежити у всіх сферах - 16%, допустити як мову культури і науки - 37%. Але 57% визнали російську "мовою спілкування в побуті".

Контактам з Європою віддають перевагу 48%, навпаки, - з Росією - тільки 14%. Ще 21% відповіли: "В рівній мірі".

Вступити в НАТО радять 28%, а в союз з Росією - 18%. Нейтралітет - 24%. 44% не бачать загрози для України, але 28% бачать її з боку Росії, а 20% "від імперіалістів". За Севастополь готові воювати 17%.

У Бога вірять 42%, не вірять - 18%, інші - сумніваються. Для підвищення рівня моралі 67% висловилося - за обмеження сексу і насильства на телебаченні. 39% - за викладання релігії в школах.

Громадська активність. Висока: готовність страйкувати - 7%, середня: мітинги, пікети - 14%, низька (збори) - 17%, розмови - 55%. Напрямки активності: економіка - 64%, політика - 13%, екологія - 12%, національні інтереси - 17%. Причини низької активності: невіра в корисність - 53%, немає часу - 15%, страх - 4%, лінь - 3%, інші - 16%.

Відносини між народом і керівниками: нормальні - 11%, недоброзичливі - 77%. Відносини до бізнесменів: байдуже - 56%, погане - 38%.

Головні труднощі України. Спад виробництва - 72%, злочинність і корупція - 56%, затримка пенсії і зарплати - 14%, відсутність об'єднуючої ідеї - 25%.

Прогнози. На поліпшення за 2-3 роки сподіваються 8%, через 5-10 років - 45%. "Буде ще гірше" - 30%. Можливий соціальний вибух - 29%, економічна катастрофа - 27%, екологічна - 28%. Україна досягне європейського рівня - 29%, "наздогнати Європу неможливо" - 30%.

Аналіз за групами показує, що по більшості пунктів розходження в поглядах не перевищують 1/4 середнього рівня. Але є значні відхилення. Найбільше вони стосуються розбіжності думок між поколіннями, менше між націями, регіонами, статями і професіями. Зупинюся на головних цифрах.

Молоді - (до 40 років, а особливо - до 25 років) висловлюються за капіталізм проти соціалізму - співвідношення 38% на 15%. Після 60 років - цифри зворотні. Точно так же довіряють комуністам: молоді - в 5%, "старики" - в 38% і, відповідно - за Совети - молоді - 20% і старші - 50%, В Європу хочуть 56% молодих, а в Росію - тільки 9%. Ставлення молодих до Руху - спокійне - йому довіряють 12%.

Подібний же, але менш виражений вододіл пролягає між Західною Україною та всіма іншими, дуже однорідними регіонами.

Росіяни, природно, виступають за рівність мов - 70%, за союз з Росією - 44%, а за НАТО - 12%. В українців відповідні цифри - за мовою - 32%, за союз з Росією - 18%, в НАТО - 34%. По частині політики і довіри розбіжності невеликі. До речі, росіян серед тих хто відповів було 21%.

Жінки більш консервативні і недовірливі - 43% не довіряють нікому! Чоловіки - 32%.

Робота за опитуваннями ще не закінчена. Триває обробка вже отриманих анкет і їх поглиблений аналіз. Вже запущено друге коло досліджень через обласні газети.

Але головний висновок можна зробити впевнено: молоді рішуче налаштовані на капіталізм, Європу, президентство, з помірним націоналізмом. Літні, природно, більше озираються назад. Звичайно, вони ще

можуть вплинути на виборах, але вже не зупинять руху до зрілої ідеології і західних стандартів життя.

Цікаво порівняти наші нові цифри з даними опитування осені 1991 року через "Комсомольську правду", щоб передбачити динаміку зворотних зв'язків.

Зараз люди згадують той час з тугою: - Добре жили! Всі заводи працювали, зарплату платили вчасно. Товарів, правда, мало було в магазинах, але постоїш - і отримаєш... Обсяг виробництва був удвічі більше, ніж тепер, значить, продукція була, просто її швидко розкуповували, тому що грошей було достатньо.

При тому свобода і демократія тріумфували в умах. Здавалося, з комуністами покінчено назавжди, суверенітет вже завойований. До того ж і приватна власність отримала права - для деяких це було важливо.

Тепер у багатьох від цих почуттів залишилася одна досада: - помилилися! Але не у всіх. Багаті - задоволені. І більшість молодих теж.

Як уже згадувалося, ми отримали тоді близько 30 000 відповідей з усього Союзу. Близько п'яти тисяч були з України. За тими ж правилами, що і тепер, було відібрано 1940 анкет і дані введені в комп'ютер. Наведу лише малу частину цифр, щоб порівняти: що було і що є.

Найголовніше: за багатьма показниками життя людям здавалося тоді гірше, ніж тепер... Наприклад, бідними себе позначили 48%, а тепер - 39%, "нешасними і незадоволеними життям" - однаково - приблизно по 50%. 28% тоді хотіли за кордон, зараз - 21%. На бідність, як причину, що заважає щастю, вказали половина, а тепер - тільки 27%. На жаль, порівнювати дохід важко, ціни непорівнянні. Але на члена сім'ї припадало близько 200 рублів, і здавалося - мало. Нині громадяни отримують, в середньому, близько 100 гривень, а третина - 50 і менше.

Зате з'явився "середній клас". По автомобілях співвідношення раніше і тепер - 17% до 28%, за власними квартирах - 19% до 57%, по ділянках землі - 22% на 45%. Про дачі ми не питали, а заощаджень було і тоді мало - 1000 р. на сім'ю. Нині - лише 22% громадян мають до 2000 гривень, лише одиниці - більше цього, а у інших - по нулях!

Тобто "успіхи капіталізму" - у наявності: бідні зубожіли, а нерівність зросла втричі!

Але новому начальству народ вже в 91-му мало вірив, навіть менше ніж тепер: президенту України - 12%, (але 7% - Горбачову, який ще правив в Москві), Верховній Раді - 3%, "демократам" - 6%, "патріотам" - 5% (так ми позначили шовіністів і націоналістів, щоб зрозуміло було всім в Союзі). А комуністам - тільки 2%! 65% не довіряли нікому. А ми тепер дивуємося на 30% розчарованих. **Загалом, чекали від влади багато чого, а отримали - нічого.**

І розсердилися, забалотували, хоча б в анкетах.

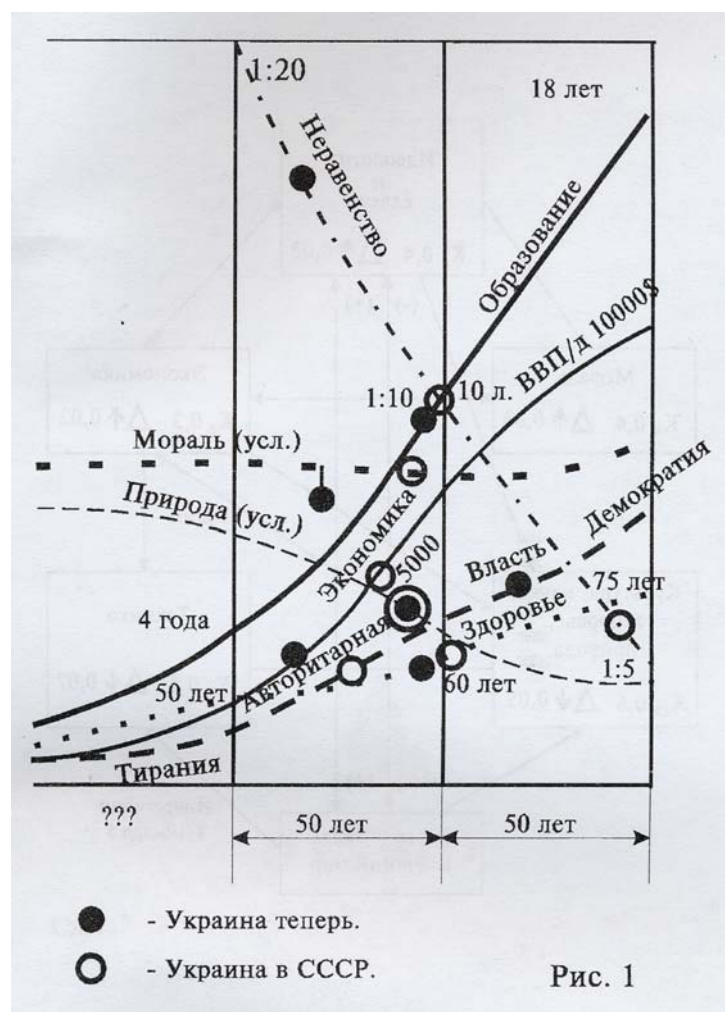
Правда, ще **сподівалися на нове**: за "колишній соціалізм" висловилося всього 5%, 54% поставили на "шведський капіталізм", 37% на "свій шлях", решта не визначилися. Цьому відповідали і погляди на систему влади: за

прямі вибори президента, мерів і губернаторів - 52%, за Совети - всього 6%. Ще 11% за таку владу "як при Горбачові". 17% сказали, що "всі влади погані", а 15% - утрималися. Ще ми запитували: що робити з КПРС? 12% висловилися за заборону, і тільки 4% - проти заборони.

Подивіться, який був відкат від соціалізму і комуністів! І це після сімдесяти років пропаганди. Причому у всіх верствах, навіть у пенсіонерів. У 91-му році ще трималися надії на новий ідеальний лад, щоб соціалізм з'єднати з капіталізмом, але його виконавці вже оскандалились і народ їх відкинув.

І ось тепер ми спостерігаємо, як маятник симпатій хитнувся назад - до Советів, до соціалізму. **Молоді, проте, встояли.**

Ще один висновок з двох анкет: **адаптація до бідності.** Тоді 8% були готові страйкувати, тепер - 7%. А три чверті народу живуть удвічі гірше.

Порівняння даних двох опитувань поки не залишає надії на консолідацію суспільства навколо однієї ідеї. Уряду доведеться мати справу з народом, який знаходиться в стані ідейного хаосу, не любить владу і тільки терпить її, як неминуче зло.

Свою думку з оптимальної ідеології для будь-якої спільноти я вже висловлював, називаючи її "зрілою". **Я не визнаю ніякого "третього**

шляху", ні для України, ні для іншої країни. Це однак не означає однаковості компонентів ідеології для всіх - вони змінюються в залежності від етапів дозрівання суспільства, тобто від рівня економіки, культури і часу. Від самоорганізації. Демократія еволюціонує від президентської до парламентської, зростає обсяг цивільних прав і ступінь соціального захисту, змінюється співвідношення різних форм власності. Але все це можна визначити лише як етапи досягнення зрілості суспільства. У кожного з них є свої "контрольні точки" на кривих – рис. 1. Є і свої гасла. Їх правильний вибір визначає добробут суспільства і безконфліктність еволюції. Особливо в умовах, коли переконання людей діаметрально розходяться.

Для цього потрібні мудрі політики і зворотні зв'язки! Ось тут і можуть стати в нагоді наші дослідження: вони дозволять планувати закони і пропаганду. Правда, повинен попередити, що не можна проектувати довгострокову стратегію ґрунтуючись на одномоментному соціологічному зрізі. Самоорганізація в суспільстві дуже велика і судження народу можуть драматично змінюватися, якщо трапляються події, на зразок голоду, революції, війни або навіть... горбачовської перебудови. Але в спокійні періоди історії переконання народу більш консервативні, особливо у людей старшого покоління.

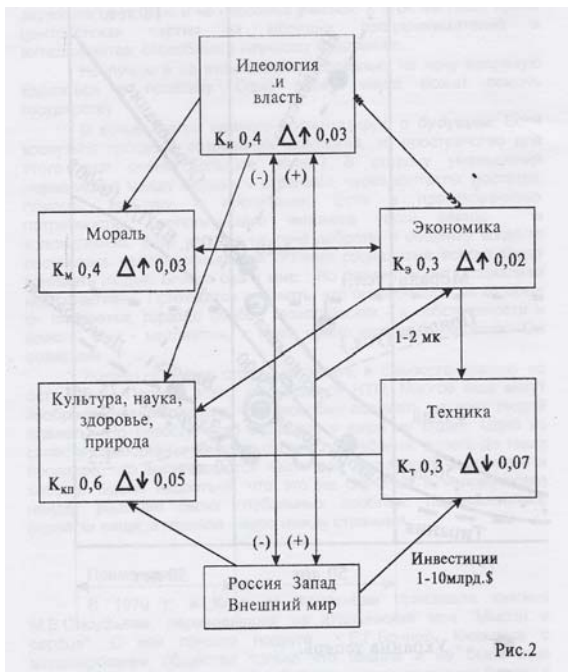
Так чи інакше, науковий підхід до управління суспільством вимагає моніторингу через опитування публіки і експертів. Наша дослідницька група при фонді Б.М.Малиновського продовжує роботу в цьому напрямку. Зокрема, ми отримаємо через анкети від обласних газет географію настроїв і переконань громадян. Річ корисна для перевиборів...

Крім анкет передбачається уточнити і розширити схему рис. 2., щоб підійти до моделі суспільства. Хоча б до так званої феноменологічної, якщо не структурної. Для цього головні показники, зазначені в квадратах, розбиті на фактори, їх оцінять експерти. Потім ми підсумовуємо оцінки, і отримаємо коефіцієнти, як на квадратах, тільки більш обґрунтовані. Так само уточнимо значимість зв'язків. Все це дозволить скласти ймовірні прогнози при різних сценаріях як зовнішньої допомоги, так і внутрішньої політики. Тобто від прогнозування зворотних зв'язків перейти до технології самого управління. Немає впевненості, що робота буде затребувана. Влада науку не шанує, більше покладаються на інтуїцію.

Деякі попередні прогнози можна зробити вже зараз. Наприклад, такий. Комуністи можуть перемогти на наступних виборах. Молодь голосувати не прийде, а люди похилого віку тужать за Советами, вони ситі демократією... Втім, революції не буде оскільки комуністи вже не ті, та й молоді чинитимуть опір. Але дозрівання суспільства сповільниться, якщо зберігати існуючі відносини в Вищих Сферах. Щось подібне пережила недавно Болгарія.

Для користі справи було б вкрай важливим посилення ролі Президента. Потрібні важкі рішення і його "політична воля", як тепер кажуть. Тим більше, що всі шість років нашого спостереження за громадською думкою президент користується втричі більшою довірою, ніж парламент, хоча і його

рейтинг в абсолютних цифрах не високий. Справу можна б суттєво поправити, якби президент змусив декларувати доходи і майно посадових осіб. Цей захід може взагалі вплинути на мораль суспільства і залучити до управління молодих ідеалістів. Вони дуже потрібні, оскільки колишня комуністична номенклатура, яка захопила всі важливі крісла, безнадійно заражена цинізмом і не здатна вчитися. До цієї ж теми: **потрібна центристська партія з молодих підприємців та інтелігентів, здатних до наукового мислення.**

Але краще я на цьому закінчу, оскільки не хочу безпосередньо вдаватися в політику. Одне скажу: наука може допомогти державі.

В кінці статті трохи пофантазую *про майбутнє*. Якщо торкнутися процесу дозрівання ідеологій, то простір для цього ще дуже великий. Куди? У бік зменшення нерівності між людьми і країнами, через контакти, достаток, допомогу, культуру і виховання. Є в суперечливих потребах біологічної людини такий вектор - в колективізм. Адже саме на гені доброти і спілкування колись відбулася людська зграя. Утопія соціалізму завжди буде займати людей. Близька вона і мені... Але розум говорить: соціалізм неефективний. Доводиться визнати, що потреби, на які він спирається, набагато слабкіше егоїстичних - до власності і влади. Вони - неприємні, з ними потрібно шукати компроміс. Він можливий.

Життя не буде стояти на місці і самоорганізацію не зупинити. Перш за все це стосується НТП. Багато що ще можуть винайти вчені, такого, що здатне вплинути на всіх людей планети. Але **безхмарного майбутнього у світу не буде. Одна з властивостей систем, що самоорганізуються - коливання, аж до таких провалів, що закінчуються частковою деградацією, а зрідка і хаосом.** Будемо сподіватися, що це не станеться і людство знайде вирішення своїх глобальних проблем: перенаселення, брак їжі, а головне - миру між країнами.

М.Амосов, 1997